

Αναδιφώντας το χθες (116)

Γ. Πατεράκης: Ο άγνωστος δημοδιδάσκαλος του 19ου αιώνα στην Κρήτη (II)

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Συνεχίζουμε σήμερα τη δημοσίευση της εισήγησης με τον τίτλο «Ο άγνωστος δημοδιδάσκαλος του 19ου αιώνα στην Κρήτη, σε ένα άγνωστο -διαρκώς μεταβαλλόμενο- εκπαιδευτικό σύστημα» του Δρ Γιώργου Πατεράκη. Η εισήγηση αυτή πραγματοποιήθηκε στις 22 του περασμένου Ιουλίου στην εκδήλωση του Σχολικού Μουσείου του Δήμου Ρεθύμνης (φωτογραφίες Γιώργου Καλούδη), που είχε ως θέμα της την προσφορά του δασκάλου και της δασκάλας στον αλφabetισμό των Κρητών κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι τη δεκαετία του 1960. Ήταν μία από τις έξι συνολικά σύντομες εισηγήσεις της ημέρας εκείνης, τις οποίες ακολούθησε η τελετή αποκαλυπτηρίου του μνημείου του αφανούς δασκάλου. Όλες τους κρήθηκαν από το ακροατήριο ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες, γι' αυτό και τις δημοσιεύουμε στις «Αναδιφρήσεις» μας, ώστε με την έντυπη μορφή τους να είναι προσιτές και σε όσους δεν μπόρεσαν να παραστούν και να τις ακούσουν την όμορφη εκείνη βραδιά.

«...Άλλοι σημαίνοντες εκπαιδευτικοί στην Κρήτη του 19ου αιώνα. Βουδούρης Χρύσανθος, Κρης πρόσφυγας. Φοίτησε στο Κεντρικό σχολείο της Αίγινας. Ίδρυσε αλληλοδιδασκτικό σχολείο στην Ύδρα. Ενδιαφέρθηκε για την ίδρυση Αλληλοδιδασκτικού σχολείου στην Κίσσαμο. Σχολάρχιος Δωρόθεος (εικόνα), έπειτα μητροπολίτης Λαρίσης, δίδαξε στο Ρέθυμνο την τριετία 1844-1847. Παρασυράκης Νικόλαος, σχολάρχης Ηρακλείου. Βιστάκης Μιχαήλ, σχολάρχης στη Σχολή της Ελληνικής Σχολής Μονής Κρεμαστών Λασιθίου. Αδελφοί Λόγιος (Γεωργιάδης), Γεώργιος και Λεωνίδας, από τη Νεάπολη Λασιθίου. Ο πρώτος, δίδαξε ως Σχολάρχης Λασιθίου και ο δεύτερος στην Ιεράπετρα. Σπούδασε στη συνέχεια νομικά, και υπήρξε από τους κύριους παράγοντες, ο εγκέφαλος και εμπνευστής της Κρητικής Επανάστασης του 1866.

Περνάμε τώρα στο δεύτερο μισό του αιώνα. Από τις καταλυτικές αλλαγές των Οθωμανικών Μεταρρυθμίσεων του (Τανζιμάτ) το 1856 αλλάζει το Οθωμανικό δόγμα για τις μειονότητες της αυτοκρατορίας. Οι Χριστιανοί θεωρούνται πλέον ισότιμοι πολίτες «πιστοί υπήκοοι της Α. Μ. του σουλτάνου», με δικαιώματα μεν αλλά και με υποχρεώσεις. Ίδρύονται Σχολεία, Σύλλογοι και χριστιανικά Σωματεία. Στην Ερμούπολη της Σύρου ιδρύθηκε επικουρική σε ελληνικό έδαφος, από Κρήτες, λόγιους ομογενείς ο «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κρητών» το 1860 (το Καταστατικό του στην εφημερίδα «Αστήρ» της φωτογραφία), που βοηθούσε, συντόνιζε και έλεγχε την εξάπλωση της εκπαίδευσης στην Κρήτη, με εκπαίδευση προσωπικού, αποστολή βιβλίων και ουσιαστικό ενδιαφέρον για τα σχολεία και την παιδεία του νησιού. Διοικητικά, μετά το 1858, το άτυπο καθεστώς των τριών πρώτων Χριστιανικών Δημογεροντιών (Ηρακλείου, Ρεθύμνης και Χανίων) ανέλαβε την ευθύνη των «Κοινών της Πόλεως Καταστημάτων» (Ναών, Νοσοκομείων, Νεκροταφείων και Σχολείων).

Την αρμοδιότητα των Σχολείων, ανέλαβε χωριστά, αργότερα, η «Τμηματική Εφορεία Σχολείων», ανεξάρτητο Χριστιανικό σωματείο κάθε διοικητικού Τμήματος, με πρόεδρο τον τοπικό Επίσκοπο και μέλη λόγιους Χριστιανούς, τους Εφόρους. Διατηρούσε αρχείο, είχε σφραγίδα και υπαλλήλους. Επόπτευε την λειτουργία της εκπαίδευσης, προσλάμβανε και μισθοδοτούσε εκπαιδευτικούς, ώστε η εκπαίδευση να παρέχεται δωρεάν. Φρόντιζε την προμήθεια βιβλίων και για την ομοίωση διδασκαλίας, θεωρούσε προγράμματα, ενώ χορηγούσε δωρεάν βιβλία στους άπορους μαθητές. Η αμοιβή των εκπαιδευτικών των περιεργη και περίπλοκη υπόθεση, εξαρτημένη από ποικίλους μεταβλητούς παράγοντες, όπως τις εκάστοτε οικονομικές δυνατότητες της Εφορείας, τα προσόντα τους, τις συμφωνίες, καθώς από τις γνωριμίες και συμπάθειες που διέθετε καθένας εκπαιδευτικός.

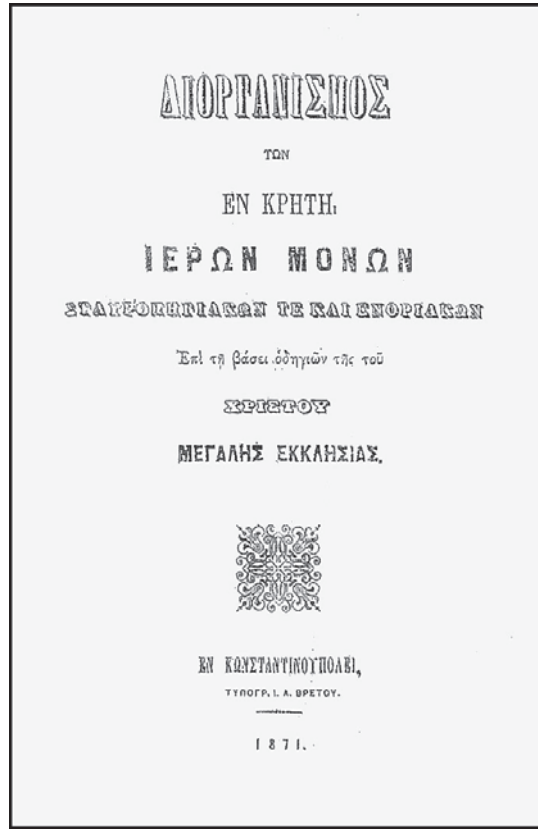

Περιστασιακά υπήρχαν μειώσεις μισθών αλλά ως καιρίο πρόβλημα αναδύθηκε η καθυστέρηση πληρωμής δεδουλευμένων μισθών των εκπαιδευτικών, μέχρι και ένα χρόνο. Η κατάσταση αυτή οδήγησε σε παράπονα, δικαστικές προσφυγές και κατασχέσεις, απεργίες και ενέργειες των εκπαιδευτικών, σε βάρος της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Κρατική χρηματοδότηση δεν υπήρχε. Ο σουλτάνος Αβδούλ Μεδτζίτ (εικόνα), κατά την πρώτη επίσκεψή του στην Κρήτη (1849) δώρισε στα Χριστιανικά σχολεία του νησιού το ποσό των 100.000 γροσίων. Αργότερα θεσπίστηκε η κρατική επιχορήγηση των σχολείων. Όταν το ημερομίσθιο ενός εργάτη ήταν 8-9 γρόσια, την κατώτερη βαθμίδα αμοιβών είχαν οι δημοδιδάσκαλοι και οι βοηθοί τους, που κυμαίνονταν από 180-300 γρόσια τον μήνα, ανάλογα με τις σπουδές, το είδος και την κατηγορία σχολείου, που δίδασκαν (οικισμό, χωριό, κεφαλοχώρι, πόλη).

Στο διπλάσιο περίπου αμείβονταν οι Ελληνοδιδάσκαλοι και Παρθεναγωγοί, οι οποίοι εργαζόμενοι, σπούδαζαν παράλληλα. Αποταμίευαν χρήματα για να μπορέσουν να συνεχίσουν απρόσκοπτα σπουδές στο Γυμνάσιο ή στο Πανεπιστήμιο. Οι σχολάρχες αμείβονταν επιπλέον. Την ανώτερη αμοιβή εισέπρατταν οι καθηγητές, με κορυφαία αυτή του Γυμνασιάρχη. Στα μικρά χωριά συνέχιζαν να λειτουργούν τα «Γραμματοδιδασκαλεία». Στα κεφαλοχώρια όμως, λειτουργούσαν τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, με εκπαιδευτικούς μικρής κυρίως ηλικίας, απόφοιτους Ελληνικής Σχολής. Η εκπαίδευση των θηλέων ξεκίνησε δειά, αφού στην πλειονότητά τους οι γυναίκες ήταν αναλφάβητες.

Οξύ, ενδοκοινοτικό πρόβλημα των Χριστιανών, το «Μοναστηριακό Ζήτημα Κρήτης» προέκυψε από την διαχείριση της μοναστηριακής περιουσίας για την ίδρυση και λειτουργία των σχολείων της. Το «Ζήτημα» τάλανισε και δίχασε την Χριστιανική κοινότητα σε «φιλότουρκους» δημογεροντιακούς κυρίως, και σε φιλόδοξους «επαναστατικούς» κύκλους, ενώ οδήγησε στην επανάσταση του 1866, στην Αρκαδική θυσία, στον «Οργανικό Νόμο» του 1867, στον «Διοργανισμό των εν Κρήτη Ιερών Μονών» (εικόνα) και στη «Σύμβαση της Χαλέπας» του 1878. Με το νέο διοικητικό καθεστώς που προέκυψε, η Κρήτη απέκτησε νέα διοικητική διαίρεση και με δική της χωριστά Βουλή. Η ελληνική γλώσσα καθιερώθηκε ως επίσημη και η ευθύνη της εκπαίδευσης πέρασε πλέον στην εξουσία λαϊκών, Χριστιανών Πληρεξουσίων Αντιπροσώπων (των βουλευτών), ενώ η Εκκλησία συνέχιζε να επιχορηγεί την ίδρυση και λειτουργία των σχολείων, από τα μοναστηριακά έσοδα. Στην Κρητική Βουλή ψηφίστηκε ο Α' Περί Παιδείας Νόμος του 1881.

Στις έδρες των διοικητικών Τμημάτων ιδρύθηκαν από μια Ελληνική Σχολή, με χωριστό τμήμα για κορίτσια, το «Παρθεναγωγείο», όπου δίδασκαν «Ελληνοδιδάσκαλοι» και «Παρθεναγωγοί» αυξημένων προσόντων (στη φωτογραφία οι μαθητρίδες και το προσωπικό του Παρθεναγωγείου Ρεθύμνης). Ήταν απόφοιτοι Γυμνασίου, δευτεροετείς πανεπιστημίου ή λόγιοι επιστήμονες (νομικοί, γιατροί και θεολόγοι της Πατριαρχικής Σχολής Χάλκης) με επικεφαλής διπλωματούχο επιστήμονα εκπαιδευτικό, τον Σχολάρχη. Πέραν των γυμνασιακών τάξεων, που λειτουργούσαν προπαρασκευαστικά στα Σχολαρχεία, ιδρύθηκαν και τετρατάξια Γυμνάσια στο Ηράκλειο (1883), στη Νεάπολη Λασιθίου, στα Χανιά και στο Ρέθυμνο, τα οποία αναγνωρίζε το Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Δίδασκαν πανεπιστημιακής μόρφωσης «καθηγητές με συγγραφικό έργο και διδακτορικούς τίτλους. Ο Β' «Περί Παιδείας Νόμος» πάλι της Κρήτης το 1889 ίδρυσε σε κάθε πόλη και χωριό, ανάλογων βαθμίδων σχολεία.

Στα αλληλοδιδασκτικά δίδασκαν οι «δημοδιδάσκαλοι», για τη μισθοδοσία των οποίων συνέβαλαν οικονομικά και οι δήμοι που ιδρύθηκαν τότε. Η εκπαίδευση προσφέρονταν δωρεάν και ήταν υποχρεωτική ως το 11ο έτος, ενώ καθιερώθηκε η συμφοίτηση αρρένων και θηλέων. Με τον «Οργανισμό Δημοσίας Εκπαιδύσεως» το 1899 (Κρητική Πολιτεία) οργανώθηκαν Παιδαγωγικά Τμήματα στα Γυμνάσια του νησιού, καθώς και Ιεροδιδασκαλεία (φωτογραφία), για την παραγωγή εκπαιδευτικού προσωπικού και κληρικών. Στα 1901 καταργήθηκε οριστικά το δνειδος των πρακτικών Γραμματοδιδασκαλείων. Η δημόσια εκπαίδευση, οργανώθηκε επιμελώς, σύμφωνα με ελληνικά και ευρωπαϊκά πρότυπα. Για τα χρόνια αυτά έχουμε πλούσια αρχεία, με αναλυτικά πρακτικά, καταστάσεις και πίνακες σχολείων, μαθητών, διδασκάλων, μισθοδοσίας, διδακτικών βιβλίων, προγράμματα και υπηρεσιακή αλληλογραφία, που όλα μαζί αντιστρατεύονται τον περίφημο θρόλο του «Κρυφού Σχολείου», αφού τα σχολεία στην περίοδο αυτή της τουρκοκρατίας (β' μισό του 19ου αιώνα), δεν ήταν πλέον «κρυφά».

Τελειώνοντας, θα ήθελα να δηλώσω ότι, όσα ακούστηκαν, είναι προϊόντα εντατικής έρευνας στα Αρχεία των Χριστιανικών Δημογεροντιών Ηρακλείου και Λασιθίου. Συνεχίζοντας μακρά παράδοση της εκκλησίας μας, ως αρχιμανδρίτης της Ιεράς Μητρόπολης Πέτρας τότε, ο σεβασμιότατος μητροπολίτης μας κ. Ευγένιος Αντωνόπουλος, στήριξε υλικά και ηθικά την έρευνα ενός άγνωστου και ασήμαντου δημοδιδασκάλου τότε, του ομιλούντος. Ενίσχυσε τον αγώνα μας, ώστε να προκύψουν πέντε διδακτορικές διατριβές και η ψηφιοποίηση του συγκεκριμένου αρχείου. Υποκλίνομαι και τον ευχαριστώ θερμά.

Έτερος κληρικός επίσης, έθεσε πρόθυμα στην διάθεσή μας την εργασία του, που είχε προηγηθεί στον συγκεκριμένο χώρο, και χρησίμευσε ως οδηγός ασφαλούς πορείας στο υλικό που ερευνηθήκε. Ήταν ιεροδιάκονος τότε και σήμερα διατελεί πανοσιολογίστατος ηγούμενος της Μονής Βωσάκου, ο πατέρας Τιμόθεος Παναγιωτάκης, του οποίου προηγήθηκε η ομιλία. Ευχαριστώ θερμά και τους παρακαλώ να μην μας ξεχνούν στις προσευχές τους. Ευχαριστώ πολύ τους οργανωτές, καθώς και εσάς για την προσοχή καθώς και για την υπομονή σας, με την οποία μας ανεχτήκατε!».

Πρόταση ανάγνωσης

Η σημερινή πρόταση ανάγνωσης αναφέρεται στην διδακτορική διατριβή του Γιώργου Πατεράκη, με τον τίτλο «Η παιδεία στην Κρήτη κατά το αρχείο της χριστιανικής Δημογεροντίας Ηρακλείου (1869-1898)». Η διατριβή αυτή εκπονήθηκε στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και υποστηρίχθηκε το έτος 2002, κριθείσα ως άριστη. Οι φιλομαθείς αναγνώστες μπορούν να την βρουν εύκολα στο διαδίκτυο, στο Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. Καλή ανάγνωση!

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας